

Fatimə HÜSEYNOVA,

Bakı Dövlət Universiteti “Hüquq fakültəsi “ Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrası”nın dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com, telefon:+99450 206 24 42.

MÜASİR DÖVRDƏ BEYNƏLXALQ TİBB HÜQUQU: formalaşması və anlayışı

Açar sözlər: insan hüquqları, tibb fəaliyyəti, beynəlxalq tibb hüququ, həkim, tibb bacısı, pasiyent, əczaçılıq fəaliyyəti, bioetika, xalq təbabəti.

Key words: human rights, medical activity, international medical law, doctor, nurse, patient, pharmaceutical activity, bioethics, folk medicine.

Ключевые слова: права человека, медицинская деятельность, международное медицинское право, врач, медицинская сестра, пациент, фармацевтическая деятельность, биоэтика, народная медицина.

Beynəlxalq tibb hüququnun yaranmasının əsas **genesis elementi** – əmələgəlmə əlaməti dünyada insanların sağlamlığının qorunması, yüksək səviyyəli tibbi xidmətlərin inkişaf etdirilməsi, müxtəlif xəstəliklərə qarşı aparılan mübarizənin qlobal xarakter alması, əhalinin müntəzəm şəkildə tibbi müayinələrə cəlb olunması, insanların bütün təbəqələri arasında sağlam həyat tərzinin formalaşdırılması, yeni səhiyyə infrastruktur komplekslərinin yarıdılması, eləcə də sağlamlığın qorunması kontekstində çoxsaylı beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərin kütləvi xarakter almasıdır. Başqa sözlə desək, **beynəlxalq tibb fəaliyyətinin** ümumdünya universal səviyyədə və dövlətlərarası əməkdaşlıq miqyasında həyata keçirilməsi, onun hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və nizama salınması zərurəti **beynəlxalq tibb hüququnun** (BTH) yaranmasını şərtləndirir.

Müasir süni intellekt dövründə beynəlxalq sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminin mühüm komponenti olan **insanların sağlamlığının qo-**

runması üzrə fəaliyyət ictimai-sosial hadisə kimi hər bir ölkənin milli infrastrukturunda xüsusi yer tutur. Təhsil və səhiyyə sistemində, vətəndaşların iş, yaşayış və istirahət yerlərində, hərbi-müdafiə və xidməti-tətbiqi sahələrdə, cəzaçəkmə müəssisələrində, həmçinin uşaq-gənclər kontingenti arasında və s. yerlərdə həyata keçirilən **sanitariya-epidemioloji xidmət** [4,s.301-302] və digər sağlamlıq tədbirləri nəticəsində tibb fəaliyyəti vahid kompleks şəkildə birləşir. Cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi və insan fəaliyyətinin mühüm növü olan **tibb xidmətləri** tarixən insanlarda sağlam həyat tərzini formalaşdıran, fiziki və əqli inkişafı möhkəmləndirən sosial fəaliyyət sahəsi kimi onun ahəngdar işi məhz səhiyyə obyektlərinin və müəssisələrinin müntəzəm fəaliyyət göstərməsindən funksional şəkildə asılıdır [6,s.3-12].

Artıq dünya birliyinə də məlumdur ki, Azərbaycan iqtisadiyyatın artım tempinə görə regionda lider dövlətə çevrilmişdir. Müstəqil dövlətimizdə əsas ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş qlobal iqtisadi layihələrin – Böyük “İpək yolu”nun bərpaı, “Əsrin müqaviləsi”, Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac boru kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və digər iri layihələrin reallaşdırılması digər iri layihələrin reallaşdırılması Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə tamhüquqlu suveren dövlət kimi iştirak etməsini zərurətə çevirdi. Bütün bunlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin proqmatik daxili və xarici siyasətinin məntiqi nəticəsi kimi, həm də beynəlxalq tibb münasibətlərinin

sürətli inkişaf tempi kontekstində göz önündədir.

Səhiyyə işinin ölkəmizdə və onun hüduqlarından kənarında təhlükəsiz və səmərəli formada təşkil edilməsi məsələsi vacib yer tutur. Müasir dövrdə yaradılmış **koordinasiya nəticəsində** Azərbaycan beynəlxalq aləmdə səhiyyə sahəsində çox böyük uğurlara imza atmışdır. İlk növbədə, qeyd etməliyik ki, tibbi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ölkədə münbit şərait yaradılmışdır. Belə ki, Azərbaycanın bölgələrində müasir standartlara uyğun tibbi müalicə kompleksləri istifadəyə verilmişdir, paytaxtda isə ən müasir tibbi infrastruktur obyektləri mövcuddur. Əlbəttə, həm dövlət sektorunda, həm də özəl sektorda yaradılmış 700-dən çox klinika, modul tipli xəstəxana və digər tibbi reabilitasiya müəssisələri, xüsusilə, önəmlidir.

Əhalinin sağlamlığının qorunması kontekstində tibb münasibətlərinin qaydaya salınması və nizamlanması mühüm məsələlərdən biridir. Belə tənzimləmə, məlum olduğu kimi, hər bir dövlətdə milli hüquq sistemi vasitəsilə, ümumdünya səviyyəsində isə beynəlxalq tibb-hüquq normaları əsasında həyata keçirilir. Göstərilən faktorlar beynəlxalq tibb hüququnun **yaranna əlamətləri** kimi vacib rol oynayır.

Qeyd etməliyik ki, son dövrlərdə Azərbaycan səhiyyə sahəsində keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak etməklə, tibb mütəxəssisləri zəruri praktik təcrübə və yüksək tibbi biliklərə nail olmuşlar. Təsadüfi deyil ki, ölkəmizdə hər il nüfuzlu beynəlxalq tibb tədbirləri, konfranslar, sərgi, festifal və forumlar keçirilir; Azərbaycan belə tədbirlərə **evsahibliyi** edir: məsələn, "Azərbaycanda icbari tibbi sığorta sisteminin tətbiqinə dəstək" Tvining layihəsi çərçivəsində Beynəlxalq Konfrans (2018-ci il), Beynəlxalq Tibb İnnovasiyaları Sərgisi "Medinex" (2019-cu il); "Beynəlxalq Tibb Bacısı Günü" nə həsr olunmuş Tədbir, həmçinin BMT-nin Uşaq Fondunun (UNİCEF) Azərbaycandakı nümayəndəliyi və Avropa İttifaqının dəstəyi ilə yaradılmış Resurs Mərkəzinin açılışı (2022-ci il); "I Beynəlxalq Pediatriya, Uşaq cərrahiyyəsi və Tibb bacıları Konqresi" (2022-ci il); "Süni İntellekt əsərində Tibb Hüququ" adlı Beynəlxalq Konfrans (2022-ci il); Naxçıvan Muxtar Respublikasında "I Beynəlxalq Tibbi Forum" (2022-ci il) və s. [11].

Göründüyü kimi, Dövlət başçısının rəhbərliyi altında ölkədə tibb və səhiyyə sahəsində mötəbər beynəlxalq tədbirlərin yüksək səviyyədə və təhlükəsiz keçirilməsi, səhiyyə sahəsində qazanılmış uğurlarımız xoş həyacan müjdəsi verir ki, Azərbaycan beynəlxalq arenada stabil ölkə kimi böyük nüfuz qazanmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi, "Azərbaycanın artan iqtisadi inkişafı, iqtisadi potensialı imkan verir ki, sosial sahəyə diqqət daha da böyük olsun. Əlbəttə ki, sosial sahənin əsas istiqaməti insanların sağlamlığıdır".

Təqdirəlayiq haldır ki, xalqımızın sağlamlığının qorunması və möhkəmlənməsində, gənclərimizin fiziki inkişafında, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə daha da uca zirvələrə yüksəlməsində səhiyyə xidmətinin əhəmiyyətini və rolunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası 1992-ci il 2 oktyabr tarixində **Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına** (ÜST) üzv qəbul olunmuşdur və həmin təşkilatın ölkəmizdə ofisi fəaliyyət göstərir. Həmçinin Azərbaycan Respublikası 27 iyun 2019-cu il tarixli 1613-VQ nömrəli Qanunla "**Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Nizamnaməsi**" nə (BHTK) qoşulmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı 04.06.2001-ci il tarixli 733 nömrəli Sərəncam əsasında hər il iyunun 17-i "**Azərbaycan Respublikası tibb işçilərinin peşə bayramı günü**" kimi qeyd olunur. Onu da xatırlamaq yerinə düşər ki, yeni növ koronavirus (COVID-19) infeksiyasına qarşı aparılan mübarizədə, eləcə də Birinci Qarabağ və Vətən müharibəsi dövründə tibbi işçiləri təcrübə və peşəkarlıqları, özlərinin ən üstün şəxsi keyfiyyətləri və qətiyyətləri ilə yaxından iştirak ediblər.

Qeyd etmək lazımdır ki, tibb xidmətlərinin göstərilməsində həkim personalı xüsusi yer tutur. Təsadüfi deyildir ki, dünyanın bir çox ölkələrində hər il oktyabr ayının birinci bazar ertəsi "**Beynəlxalq Həkimlər Günü**" kimi qeyd olunur. Həmin gün bütün dünya həkimlərinin həmrəylik və birliyini nümayiş etdirir. Bu bayramın yaradılmasının təşəbbüskarları Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və "Sərhədsiz həkimlər" Beynəlxalq Tibbi-humanitar Təşkilatıdır.

Səhiyyə müəssisələrinin fəaliyyətini təmin edən nümunəvi tibbi-informasiya sisteminin ha-

zırlanması və tətbiqinə 2007-ci ildən başlanılmışdır - **"Elektron səhiyyə" sistemi**. Eləcə də, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 10 yanvar 2008-ci il 2620 nömrəli Sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında səhiyyənin maliyyələşdirilməsi sisteminin islahatı və icbari tibbi sığortanın tətbiqi Konsepsiyası" təsdiq edilmiş, habelə Dövlət başçısının 24 noyabr 2016-cı il tarixli 1125 nömrəli Fərmanı ilə "İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi" publik hüquqi şəxs yaradılmış, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə "Dağınıq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı" təsdiq edilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 20 dekabr tarixli Fərmanına müvafiq olaraq, "Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi" (TƏBİB) publik hüquqi şəxs yaradılmış və s. islahatlar aparılmışdır.

Eyni zamanda, əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində **beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində** Azərbaycan Respublikası çoxtərəfli universal və regional konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur: məsələn, "Su və sağlamlıq haqqında" Protokol (2002-ci il), "Biomüxtəliflik haqqında" Konvensiyaya "Biotəhlükəsizlik haqqında" Kartahen Protokolu (2005-ci il), "Davamlı üzvi çirkləndiricilər haqqında" Stokholm Konvensiyası (2003-cü il), "Avropa Sosial Xartiyası" (2004-cü il), "Digər ölkə ərazisinə müvəqqəti gələn şəxslərə tibbi xidmət göstərilməsi haqqında" Avropa Sazişi (1996-cı il), "Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərə gətirilən mallara texniki, tibbi, əczaçılıq, sanitar, baytar və fitosanitar normaların, qaydaların və tələblərin tətbiq edilməsi haqqında" Saziş (2002-ci il), "GUAM-a üzv-dövlətlərin səhiyyə nazirlikləri arasında səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2007-ci il) və s. beynəlxalq-hüquqi aktlar.

Azərbaycan Respublikası **səhiyyə və tibb elmi** sahəsində həyata keçirilən ikitərəfli əməkdaşlıqla bağlı bir sıra dövlətlərlə, məsələn, Ukrayna (1997-ci il), Qazaxıstan (1999-cu il), Bolqarıstan Respublikası (2004-cü il), Latviya (2006-cı il), Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (2007-ci il), İordaniya Haşimilər Krallığı (2007-ci il), Belarus Respubli-

kası (2008-ci il), İtaliya Respublikası (2010-cu il), Rumıniya (2011-ci il), Tacikistan Respublikası (2014-cü il), Türkiyə Respublikası (2016-cı il), Serbiya Respublikası (2018-ci il), Macarıstan (2020-ci il), Rusiya Federasiyası (2021-ci il) və s. dövlətlərlə imzaladığı beynəlxalq sənədlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir [3,s.154-157].

Beləliklə, Azərbaycan səhiyyə və tibb elmi sahəsində öz maraqlarını tam şəkildə qorumaq şərti ilə **xarici dövlətlərlə səmərəli beynəlxalq əməkdaşlığını** uğurla davam etdirir. Beynəlxalq tibb münasibətlərinin və əlaqələrinin inkişafı, təşviqi, habelə beynəlxalq arenaya çıxışın təmin edilməsi istiqamətində bir sıra layihələr həyata keçirilir və nəticədə Avropa, Asiya, Amerika, Afrika və digər qitə dövlətləri arasında beynəlxalq əməkdaşlığın miqyası əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Tibb sahəsi institusional baza baxımından, genişləndirilmiş və təkmilləşdirilmiş, eləcə də dövlət və özəl sektorda müalicə-tibb müəssisələri infrastrukturunun yenilənməsi və inkişafı, uzlaşdırılmış səhiyyə siyasətinin aparılması, münbit investisiya mühitinin yaradılması, kadrların hazırlanması, sərhəd-keçid və gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, habelə əhalinin sağlamlığının qorunması istiqamətində təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində vacib regional proqramlar icra olunmuşdur.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası bu kontekstdə xeyli sayda beynəlxalq konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur, eləcə də tibb fəaliyyətinin nizama salınması məqsədi ilə zəruri **normativ hüquqi baza** yaradılmışdır. Beynəlxalq tibb münasibətlərinin tənzimlənməsində dünya birliyi də, xüsusilə, maraqlıdır.

Belə bir şəraitdə beynəlxalq tibb hüququnun formalaşması, onun səmərəliliyi, beynəlxalq səhiyyə-tibb müqavilələrinin müddəalarının həyata keçirilməsi və beynəlxalq öhdəliklərə əməl olunması ölkə daxilində aparılan **hüquqi islahatlar çərçivəsində** həyata keçirilən təşkilati və hüquqi tədbirlərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Bu baxımdan, beynəlxalq tibb münasibətlərinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi məsələsi əhalinin sağlamlığının qorunması kontekstində dünyaya dövlətlərinin maraqlarına uyğun olmaqla, həlledici əhəmiyyətə malikdir. Yuxarıda göstərilən

amillər Azərbaycanda beynəlxalq tibb hüququnun **təşəkkül tapmasında və formalaşmasında** vacib rol oynayır.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, beynəlxalq hüquq doktrinasından məlum olduğu kimi, dövlətlərarası beynəlxalq əməkdaşlıq ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində (siyasi, sosial-iqtisadi, insan hüquqları, elm və təhsil, səhiyyə, ekoloji və s. sferalarda) həyata keçirilir. Müasir dövrdə beynəlxalq əməkdaşlıq həm də **tibb fəaliyyəti sferasında** yaranmış və bu fəaliyyət növü bəşəriyyətdə kütləvi xarakter alaraq, obyektiv zəmində əhəmiyyətli və ayrıca real ictimai münasibətlər qrupuna çevrilmişdir. Belə ki, sağlamlıq, səhiyyə və tibb cəmiyyətdə ictimai həyat sisteminin mühüm komponenti olmaqla sosial fəaliyyət sahəsidir.

Qeyd etməliyik ki, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) sağlamlıq anlayışını "yalnız xəstəliklərin və ya zəifliyin olmaması kimi deyil, tamamilə fiziki, əqli və sosial rifah halı kimi" müəyyən edir. Eyni zamanda, fərdin sağlamlığı (yəni ayrıca şəxsin sağlamlığı) və əhalinin sağlamlığı (insan qruplarının sağlamlığı və ya ictimai sağlamlıq) kimi kateqoriyalar fərqləndirilir.

"**Fərdin sağlamlığı**" insanın həyat fəaliyyətinin ən mühüm göstəricilərinin geniş surətdə dəyişilməsi, orqanizmin uyğunlaşma imkanlarının vəziyyəti ilə əlaqədardır. Sağlamlıq xəstəliyə zidd vəziyyət olsa da, xəstəliközü vəziyyət vasitəsilə onunla bağlı ola bilər Bu zaman hələ xəstəlik olmasa da, orqanizmin mühafizə-uyğunlaşma qüvvələri kəskin surətdə zəifləyir və belə halda adi şəraitdə xəstəliyə səbəb olmayan zərərli amil xəstəlik törədə bilər. Bundan başqa, sağlamlıq vəziyyəti orqanizmdə hələ aşkar olunmamış xəstəlik törədici səbəbin, insanın əhvalında dəyişikliklərin və hətta fizioloji normadan müəyyən dərəcədə kənara çıxmaların olmasını istisna etmir.

Bütünlükdə **əhalinin sağlamlığı** (ictimai sağlamlıq) doğum, ölüm, uşaq ölümü, xəstələnmə, insanların fiziki inkişaf səviyyəsi, orta ömür müddəti və s. bu kimi sanitariya-statistik göstəricilər kompleksi ilə müəyyən edilir; ona bioloji, təbii və sosial amillər də təsir edir. Əhalinin sağlamlığı sosial mühitdən və insanların həyat şəraitindən, o cümlədən real əməkhaqqının miqda-

rından, iş gününün müddətindən, əmək və mənzil şəraitindən, qidalanma səviyyəsindən, səhiyyənin inkişafından, ölkənin sanitariya vəziyyətindən və s. amillərdən çox asılıdır. Sosial-gigiyenik tədqiqatlar vasitəsilə müəyyən edilmişdir ki, sağlamlığa insanın, əhali qruplarının həyat tərzini bilavasitə təsir edir. Bu və ya digər ölkə sakinlərinin sağlamlığı barədə mühakimə yürütmək üçün birmənalı meyar yoxdur. Hətta orta ömür müddətinin göstəricisi də kompleks sosial-bioloji tədqiqatların nəticəsidir.

Ayrı-ayrı şəxslərin, kollektivlərin və bütövlükdə əhalinin sağlamlığının mühafizəsinin **elmi təşkili** insan orqanizminin mühafizə-uyğunlaşma mexanizmlərini möhkəmləndirmək üçün tədbirlər kompleksinin işlənilməsi, hazırlanması, eləcə də insanın mənfi amillərlə təmasda olması imkanının qarşısını alan və ya onların təsirini zəiflədən ətraf mühitin qorunması, istehsalatda əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası, epidemiya əleyhinə tədbirlər, əhalinin sanitariya mədəniyyətinin yüksəldilməsi, həmçinin sağlam həyat tərzini, işdə və ailədə sağlam və xeyirxah şərait yaradılması istiqamətində qurulmalıdır. Başqa sözlə desək, əhalinin sağlamlığının qorunması hər bir insanın fiziki və ruhi sağlamlığının mühafizəsinə, onun fəal uzunömürlüliyünün artırılmasına, tibbi yardımla təminatına yönəldilmiş siyasi, iqtisadi, hüquqi, elmi, tibbi, sanitariya-gigiyena xarakterli **tədbirlərin məcmusundan** ibarətdir [5].

Səhiyyə dedikdə ümumi əhalinin və hər bir insanın sağlamlığının mühafizəsi və yaxşılaşdırılması üçün aparılan kompleks sosial, iqtisadi, tibbi tədbirlər sistemi başa düşülür. Səhiyyənin məzmunu və xarakteri, cəmiyyətin sosial və dövlət quruluşundan, istehsal qüvvələrinin inkişaf dərəcəsindən, elm və texnikanın inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Əhalinin sağlamlığının mühafizəsi sahəsində səhiyyənin vəzifələrinin yerinə yetirilmə dərəcəsi, əsasən, onun maddi-texniki bazası, ixtisaslı tibb kadrlarının olması, tibb elmlərinin inkişaf səviyyəsi ilə sıx əlaqədardır. Bu da, əhalinin müxtəlif qruplarının sağlamlığının mühafizəsi işində dövlətin maraqlı olması ilə müəyyən edilir. Səhiyyə insanların ən humanist fəaliyyət dairəsidir; o, ölkənin iqtisadiyyatına da böyük təsir göstərir.

Tibb anlayışı isə elmi və praktik fəaliyyətin müəyyən bir istiqamətini ehtiva edir, həm də insan orqanizminin sağlamlığını qorumaq üçün sağlam və xəstə insanların orqanizmində gedən prosesləri öyrənir, eləcə də xəstəliklərin müalicə və profilaktikası tədbirlərini işləyib hazırlayır. Tibb insanın elmi və praktik fəaliyyətində xüsusi yer tutur. Belə ki, hər bir adam öz sağlamlığını möhkəmləndirməkdə, xəstələndikdə isə effektiv müalicə almaqda maraqlıdır. Tibb uzun tarixi inkişaf sayəsində xəstəliklərin diaqnozunun təyin olunması və profilaktikasında müəyyən müvəffəqiyyətlər qazanmışdır. Lakin, buna baxmayaraq, bir çox xəstəliklərin səbəbi və müalicəsi barədə məsələ hələlik qəti həll olunmamışdır. Hələ də, müəyyən xəstəliklərə görə, insanların çox hissəsi özlərinin baş verəcək təbii ölümlərinə qədər yaşayır, müxtəlif xəstəliklərdən və onların fəsadlarından əziyyət çəkir, vaxtından əvvəl ölüm halı insanın həyatının çiçəkləndiyi, müəyyən təcrübə və biliyə malik olduğu dövrdə baş verdikdə isə, cəmiyyətin əqli gücünə və istehsalata əvəzolunmaz dərəcədə zərər dəyir [4,s.299,307,344].

Bütün bunları ümumiləşdirərək qeyd edə bilirik ki, müasir dövrdə hər bir ölkədə tibb fəaliyyəti sahəsində müvafiq **dövlət siyasəti** həyata keçirilir və bu fəaliyyət növü ümumtənzimlənmiş spesifik sferalarından biridir, onun beynəlxalq ictimai əhəmiyyəti günbəgün artmaqda davam edərək, universal xarakter almışdır. Tibb fəaliyyəti coğrafiyasının ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və beynəlxalq miqyaslı funksiyalara malik olması amili onun beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsini zəruri edir. Təbii ki, belə tənzimləmə **beynəlxalq tibb hüququ** vasitəsilə həyata keçirilir.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, beynəlxalq aləmdə tibb fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi qurum kimi doktrində müxtəlif adlı terminlərdən istifadə olunmasına rast gəlinir: məsələn, beynəlxalq sağlamlığın qorunması hüququ (international health law, droit international de la sante) [7,s.134-143], beynəlxalq sanitari hüquq (international sanitary law) [10,s.194], beynəlxalq tibb hüququ (international medical law) [8], global sağlamlıq hüququ (global health law) [9] və s. Beynəlxalq tibb sferasında aparılan müasir elmi tədqiqatlar göstərir ki, tibb münasibətlərini tən-

zimləyən hüquqi qurumun ümumqəbul edilmiş vahid adı hələ də müəyyən olunmamışdır və alimlərin fikirləri bu kontekstdə mübahisə doğuran məsələ kimi üst-üstə düşmür. Problem, çox güman ki, sözügedən hüquqi qurumun son zamanlarda meydana çıxması və **nisbətən “cavan” olması** ilə bağlıdır. Göstərilən terminlər elmi dövriyyədə diskussiya doğursa da, mənaca, identik definisiyalar kimi qəbul edilir; çünki, hansı adla ifadə olunmasına baxmayaraq, onların məqsəd və vəzifələri analogidir. Lakin, XX əsrin ortalarından başlayaraq, beynəlxalq hüquq elmində “beynəlxalq tibb hüququ” terminindən istifadə olunması geniş xarakter almışdır.

Şərh olunanları və müasir dövrdə tibb xidmətlərinin beynəlmilləşməsi prosesini nəzərə alaraq, zənnimizcə, doktrində formalaşmaqda olan və nisbətən yeni hüquqi qurum kimi “beynəlxalq tibb hüququ” termininin tətbiq edilməsi daha ağlabatan, əhatəli və uğurlu variantdır. Bu terminin həm də beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə və qanunvericilik aktlarında işlədilməsi müşahidə olunur. Bəs, beynəlxalq tibb hüququ dedikdə nə başa düşürük?

İlk növbədə, qeyd etməliyik ki, beynəlxalq tibb hüququ (BTH) fenomeni müxtəlif variantlarda işləndiyinə görə çoxaspektli anlayışdır. Belə ki, o, aşağıda göstərilən dörd əsas mənada işlədilir:

- elm və tədqiqat sahəsi kimi beynəlxalq tibb hüququ;
- tədris kursu mənasında beynəlxalq tibb hüququ;
- qanunvericilik mənasında beynəlxalq tibb hüququ;
- obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ.

Elm və tədqiqat sahəsi kimi beynəlxalq tibb hüququ dedikdə beynəlxalq tibb hüququna aid olan anlayışlar (beynəlxalq tibb hüququnun subyektləri, beynəlxalq tibb hüququnun mənbələri, beynəlxalq tibb hüququnun prinsipləri, beynəlxalq tibb münasibətləri və digər məsələlər barədə fikirlər, ideyalar, nəzəriyyə, postulat, konsepsiya, elmi-tədqiqat və s. mülahizə və elmi işlərin məcmusu başa düşülür. Bu mənada o, həm də beynəlxalq tibb hüquq elmi (doktrina) adlanır.

Tədris kursu mənasında beynəlxalq tibb hüququ tələbələrə və oxucu auditoriyasına BTH barədə biliklər və sistemləşdirilmiş informasiya

verən tədris kursudur; bu mənada ona beynəlxalq tibb hüquq tədris fənni deyilir.

Qanunvericilik mənasında beynəlxalq tibb hüququ dedikdə beynəlxalq tibb münasibətlərini tənzimləyən dedikdə beynəlxalq-hüquqi sənədlərin – beynəlxalq müqavilələrin məcmusu başa düşülür. Tibb xidmətinin göstərilməsi barədə müqavilələr, həkim kadrlarının dövrüyyəsi, transfer və ödənişlər, səhiyyə və tibb sahəsində əməkdaşlıq, təcrübə mübadiləsi, maliyyə və digər məsələlər haqqında beynəlxalq sazişlər beynəlxalq tibb qanunvericiliyinə daxildir.

Obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ dedikdə, bir qayda olaraq, beynəlxalq tibb münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi və məcmusu başa düşülür; onlara beynəlxalq tibb-hüquq normaları deyilir. Buna görə də, obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ müvafiq beynəlxalq tibb-hüquq normalarından ibarətdir; bu normaların əsas təyinatı və başlıca funksiyası beynəlxalq tibb münasibətlərini tənzimləməkdən ibarətdir. Obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ, qeyd etməliyik ki, hüquq sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ bundan sonra, sadəcə olaraq, “beynəlxalq tibb hüququ” termini ilə əhatə olunacaqdır. Buna görə də, təbii ki, “obyektiv mənada beynəlxalq tibb hüququ” və “beynəlxalq tibb hüququ” ifadələri eynimənalı, sinonim anlayışlar

kimi başa düşülməlidir.

Beynəlxalq tibb münasibətlərinin yaranması və inkişaf prosesləri aşağıda göstərilən üç vacib obyektiv faktordan əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır:

1) beynəlxalq aləmdə insanlara xas olan fiziki sağlamlıq tələbatının təmin edilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər – tibb münasibətləri;

2) bu sahədə mövcud ictimai münasibətlərin dəqiq müəyyənləşdirilmiş beynəlxalq qaydalarla nizama salınmasında dövlətlər birliyinin maraqlı olması;

3) müvafiq sferada əsas dialektik başlanğıc norma, reqlament və qaydaları maraqlı dövlətlərin müəyyən etməsi və bunun sistemli şəkildə beynəlxalq birlik tərəfindən ümumtənzimləşdirilməsi formada qəbul edilməsi.

Göstərilən faktorlar müasir dövrdə beynəlxalq praktikada artıq öz real əksini tapmışdır, bu sahədə kompleks hüquq normalar sistemi mövcuddur və bunun vasitəsilə beynəlxalq tibb fəaliyyətinin effektiv şəkildə tənzimlənməsi həyata keçirilir.

Beləliklə, şərh edilənləri nəzərə alaraq, beynəlxalq tibb hüququ aşağıdakı kimi lakonik defnisiya formalaşdırıla bilər: beynəlxalq tibb hüququ dedikdə beynəlxalq arenada tibb fəaliyyətini və bu fəaliyyətdən yaranan ictimai tibb münasibətlərini nizama salan, bir-birilə qarşılıqlı dialektik əlaqədə olan kompleks hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: «PG» nəşriyyatı, 2014, 52 s.
2. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 26 iyun 1997-ci il tarixli 360-IQ nömrəli Qanunu // <https://e-qanun.az/framework/4078> (25.02.2023-cü il).
3. Hüseynova F.E. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2016, s.154-157.
4. Kütləvi Tibb Ensiklopediyası. Bir cildə / Baş redaktor – İsmayıl Vəliyev. Bakı, “Azərbaycan Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2000, 1-ci snosk s.301-302, 6-cı snoska 299,307,344.
5. Məmmədov V.Q. Tibbi hüquq və bioetikanın Azərbaycan Respublikasında formalaşması və müasir inkişaf tendensiyaları // Elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2022, 56 s.
6. Медицинское право России: учебник / отв. ред. А.А.Мохов. – Москва: Проспект, 2022, с.3-12.
7. Хендель Н. В. Международное здравоохранительное право в системе международного права / Н. В. Хендель // Таджикистанский ежегодник международного публичного и частного права. 2016. Душанбе, Издательство «Эр-граф», 2016, с. 134-143.

8. Шаяхметов С.Ш. История международного медицинского права. Вестник КазНМУ, 2014 // <https://kaznmu.edu.kz/press/2014/09/25/> (25.02.2023- cü il).

9. Gian Luca Burci and Brigit Toebe (eds). Research Handbook on Global Health - https://www.researchgate.net/publication/350290761_Book_Review_Research_Handbook_on_Global_Health_Law (26.02.2023-cü il). Bu terminin işlədilməsinə Amerika hüquqşünasları üstünlük verirlər.

10. Vitta C. Le droit sanitaire international // 1930. 33 R.C.A.D.I. Həqiqətən Beynəlxalq Hüquq Akademiyasında 1930-cu ildə professor S.Vitta müvafiq kurs apararkən qeyd etmişdir ki, beynəlxalq sanitariya hüququ – beynəlxalq ümumi hüququn bir sahəsi olub, dövlətlər arasında sanitariya idarəetmə münasibətlərini nizamlayır // Tibb hüququ. Dərs vəsaiti / Mustafazadə A.İ., Aslanov Z.N. Bakı, "Elm", 2017, s.194.

11. URL: <https://its.gov.az/bloq/>; <https://azxeber.com/az/sosial/>; <https://globalmedforum.com/> (21.02.2023-cü il).

Гусейнова Фатима

**Международное медицинское право в современный период:
формирование и понятие**

В статье автор научно рассматривает вопросы генезиса и понимания международного медицинского права, которое формируется в современную эпоху. Отмечается, что под международным медицинским правом понимается система комплексных правовых норм, регулирующих медицинские отношения, возникающие в связи с осуществлением медицинской деятельности на международной арене и находящиеся в диалектической связи друг с другом. Международное медицинское право как многогранное понятие употребляется в значении области науки и исследования, курса обучения и в значении законодательства.

Fatima Huseynova

**International medical law in the modern period:
formation and concept**

In the article, the author scientifically examines the issues of the genesis and understanding of the international medical law that is being formed in the modern era. It is noted that international medical law means a system of complex legal norms that regulate medical relations arising in connection with the implementation of medical activities in the international arena and are in a dialectical relationship with each other. International medical law as a multifaceted concept is used in the sense of a field of science and research, a course of study and legislation.